

TROILUS VE CRESSIDA: BOZUK DÜZENDE "SAVAŞ" VE "AŞK"

Ayşegül YÜKSEL

Troilus ve Cressida Shakespeare'in sahne için yazmış olduğu otuz sekiz yapıt içinde en "çizgi dışı" olanıdır. Bu nedenle de yazıldığı günden bu yana çok değişik bakış açılarından değerlendirilmiş, zaman zaman da gerektiğinden çok yerilmiş ve övülmüştür. Oyunun ne zaman ve Shakespeare nasıl bir ruh durumu içindeyken oluştuğu, ilk kez nerede ve nasıl bir seyirci karşısında sergilendiği, hangi türde (trajedi, tarih, komedi, trajikomedi) bir yapıt olduğu açık seçik belirlenemediğinden, eleştirmenler çoğu kez birbiriyle çelişen varsayımlarla ortaya çıkmışlar, *Troilus ve Cressida*'ya en tutarlı açıklamayı getirme tutkusu da gitgide yoğunlaşarak sürüp gitmiştir.

Troilus ve Cressida ile ilgili olarak sahip olduğumuz somut veriler oyun metninin içerdikleri ve Shakespeare'in "insan"a ve "toplum düzeni"ne bakışını yansıtan öteki yapıtları ile sınırlıdır. Shakespeare'in çoğu trajedilerinde ve tarihsel oyunlarında irdelediği temel konu, insanın "üstün" ve "aşâğılık" özelliklerle oluşan karmaşık yapısıydı. İnsanın "tanrısal" özellikleri olarak nitelenebilecek "zeka", "sevgi", "güç" gibi erdemler insanın "aşâğılık" yanlarına yenik düştüğünde, "hile", "şehvet" ve "zorbalık" la yer değiştiriyor ve yozlaşmaya yol açıyordu. Yalnız insanı değil toplum düzenini de etkileyen bu yozlaşma *III. Richard*, *Hamlet*, *Kral Lear* ve *Macbeth* oyunlarının temel izleğini oluşturur.

Shakespeare "zeka"nın, "sevgi"nin, "güç"ün mutlu bir toplumsal düzen oluşturmada etkili olduğu bir dünyanın özlemi içindeydi. Bu nedenle, Shakespeare oyunlarında, yoz düzene hizmet edenler hep yenik düşerler. Richard, Iago, Edmund gibi olumsuz oyun kişilerinin, "aşk"ı yalnızca "şehvet" olarak tanımlamaları boşuna değildir. *Hamlet*'te hırs, ihanet, şiddet ve şehvet içiçe irdelenir. Iago, Othello'nun "üstüninsan" yanlarını, onun Desdemona'ya olan sevgisini ihanet ve şehvet görüntüleriyle bulandırarak yok eder.

Buna karşılık, *Romeo ve Juliet*'te yansıyan, nefretin şiddete boyadığı bozuk düzen, iki sevgi dolu gencin, yaşamları pahasına sürdürdükleri aşkın ve bağlılığın gücüyle ortadan kalkar. Anlatımındaki tüm şiirselliğe karşın, Antony ve Cleopatra'yı sarıp sarmalayan şehvetli aşk, Roma'da ve Mısır'da yansıyan bozuk düzenin bireyler düzeyindeki bir uzantısıdır. Shakespeare, *Troilus ve Cressida*" oyununda da, amacını yitirmiş "savaş"ın "şiddet"e içtenlikten yoksun "aşk"ın "şehvet"e indirgendiği bir bozuk düzenin eleştirisini yapmaktadır. Kısacası, oyunun "çizgi dışı" olma özelliği "öz"e değil, işleniş "biçim"ine ilişkindir.

Konularını gerçek tarihsel olaylardan seçerek işlemesiyle ünlü olan Shakespeare bu yapıtını da çok iyi bilinen iki öykü üstüne kurmuştur. Bu öykülerden ilki Homeros'un destan türündeki başyapıtı *Iliada*'da yer alan Truva Savaşı, ikincisi ise Ortaçağ'da "romans" türünde oluşturulan ve Truva Savaşı içine yerleştirilen, Troilus ve Cressida'nın aşk serüvenidir. Her iki öykü de Shakespeare'den önce, çeşitli türlerde yazılmış pek çok yapıta konu olmuştur. Daha önce işlenmiş konuları sihirli kalemiyle özgün başyapıtlara dönüştüren ve daha önce yazılanları silip geçen Shakespeare, biri eski Yunan'ın destan çağından kopup gelmiş, öteki de Ortaçağ ve Rönesans'ta çok popüler olan bu iki öyküyü buluştururken, okurun ve seyircinin zihninde oyun kişileri bağlamında oluşmuş izleri değiştirme yoluna gitmemiştir. Tarihle destanı buluşturan Truva Savaşı öyküsünde Helen hep Güzellik ve Aşk, Achilles ile Hector Yiğitlik ve Onur, Ulysses de Politik Zeka'nın simgesi olarak kalacak, Ortaçağ romans kahramanlarından Cressida her zaman "kahpe", dayısı Pandarus da "muhabbet tellali" olarak anılacaktır.

Dahası, güzel bir kadın uğruna yıllarca kan dökülmesine neden olan bir "onur" savaşının içerdiği "kahramanlık", ya da dayısının aracılığıyla yatağına girdiği Troilus'a ihanet eden Cressida'nın ve ihanete uğrayan toy Troilus'un dramı, Shakespeare için ne bir "trajedi" oluşturacak düzeyde benimseyebileceği, ne de "komik" dünya görüşü içinde herhangi bir uzlaşma noktasına ulaştırabileceği bir malzeme oluşturuyordu. Shakespeare'i bu iki öyküde ilgilendiren nokta, kocasına ihanet eden bir kadın yüzünden çıkan ve on yıl süren savaş nedeniyle altüst olan toplumsal değerler düzenini ve hem Yunanlıları hem de Truvalıları etkileyen bu yoz düzen içinde sevginin de cinselliğe indirgenmiş olmasıydı. Bu nedenle, oyunun olaylar dizisini Truva Savaşı'nın yedinci yılında yaşanmış çok kısa bir süreçle sınırlamıştır.

Bu sınırlama içinde yer alan olaylar şöyle özetlenebilir: Yunanlı kral Mendelaus'un karısı Helen'in, Truva kralı Priam'ın oğlu Paris tarafından kaçırılıp Truva'ya getirilmesinin öcü, Yunan tarafına geçmiş olan Truvalı Calchas'ın kızı Cressida'nın, Priam'ın küçük oğlu toy Troilus'la yaşadığı tek aşk gecesinden sonra, ünlü bir Truvalı savaş esiriyle takas edilerek Yunan karargahına yollanması ve hiç zaman geçirmeden Troilus'u Yunanlı subay Diomedes'le aldatmasıyla alınmıştır. (Bir başka deyişle, büyük çapta bir yosmalık, küçük çapta bir yosmalıkla dengelenmiştir.) İronik bir öç almadır bu. Shakespeare'in, böylece oluşturduğu olaylar dizisinden amacı, şiirsel adaleti sağlamak değil, her iki "ihamet" öyküsünün de neden olduğu bozuk düzeni ve değersizlik ortamını, kendi "dünya görüşü" açısından irdelemektir.

Shakespeare, bu amacını gerçekleştirme yolunda, kahramanlarının "destan" ve "romans" türleri bağlamında taşıdıkları kimi özellikleri dondurmıştır.

Herşeyden önce, onları bilinen "son"larına götüren öykülerini yorumlamak yerine, yaşadıkları serüvenden yalnızca bir "ara kesit" gösterdikten sonra, kahramanlarını "destan" da ya da "romans" ta dile gelen yazgılarıyla başbaşa bırakmıştır. İkinci olarak, pek çok oyun kişinin "destan" ya da "romans" gelenekleri bağlamında taşıdıkları "değerler"i olduğu gibi korumuş ve bu değerleri, "destan" ya da "romans" geleneğiyle hiç bir ilgisi olmayan kendi oyunu içinde abartılı boyutlarda işleyerek seyirciye "yabancılaştırmış"tır. Üçüncü olarak da, oyunu "destan" da on yıl süren bir savaşın, çok kısa bir orta süreci üstünde yoğunlaştırma, Troilus ve Cressida'nın öyküsünü de bu kısacık süreç içine sığdırma yoluyla, oyun kişilerini, daha önce yazılmış öykülerinde görülenden çok başka açılardan yorumlama olanağına kavuşmuştur. Shakespeare için yeni bir "biçim" denemesi sayılabilecek bu üçlü yaklaşım, ozanın, elindeki "destan" ve "romans" geleneklerine bağlı malzemeye "uzak" açıdan bakmasını sağlamış, sonuç olarak da ortaya "güldürü" öğelerinin "neşe" üretmediği, "ölüm"ün de "acı" vermediği, alaycı/buruk bir düzen eleştirisi çıkmıştır.

Oyun, savaşçı kılığına girmiş bir oyuncunun bir çadır tiyatrosu çığırtakanı tavrıyla söylediği yarı alaycı prologla başlar. Truva Savaşı'nın gerekçesini kısaca özetleyen oyuncu, bu büyük serüvenden yalnızca bir oyunun kaldırabileceği kadar malzeme aldığı için, olayların savaşın orta yerinde başlayacağını belirttiikten sonra, savaş ortamında yaşanacaklarla başbaşa bırakır seyirciyi.

Savaş'ın ilk yoz görüntüsü, Cressida'ya ölesiye tutulduğu için savaş alanına gitmek bile istemeyen genç Troilus'un aşk yakınmalarıyla başlar. Savaş'ın yedinci yılında herkes savaşmaktan bıkmış, savaş her gün sürdürülen bir spor turnuvasına dönüşmüştür. Shakespeare, Truva Savaşı'nı, oyunun son anlarına dek, bir yiğitlik serüveni olarak değil, Ortaçağ'ın "saray aşkı" (courtly love) geleneği doğrultusunda, soylu bir "güzel kadın" (fair lady) uğruna yapılan gösterişli şövalyelik gösterileri olarak yorumlamıştır. Ancak, ortada "fair lady" denebilecek bir Helen yoktur. Yedi yıldır Paris'le gününü gün etmekte olan Helen, uğruna kan dökülmesini iyice kanıksamış, sıkıntısını gidermek için toy Troilus'a bile sırnaşmaya başlamıştır. Kısacası Helen, Shakespeare'in oyununda, uğruna kan döküldükçe yanaklarına kan gelen bir "yosma", Menelaus da -hem Truvalıların hem de Yunanlıların deyişiyle- bir "boynuzlu" dur. Bu nedenle, bir "boynuzlu" nun onurunu kurtarmak için girilen kavga amacına yenik düşmüştür. (Ama Shakespeare'in elinde olmayan nedenlerle savaş daha üç yıl sürecek ve Yunanlıların "hileli" zaferiyle korkunç biçimde sonuçlanacaktır.) Truvalılar da durumun bilincindedirler. Ancak, "şövalyelik" anlayışını uç boyutlara götüren Hector'a göre, Ian Kott'un deyişiyle, "Madem ki Helen yosması, Priam'ın izniyle kaçırılmıştır, Helen davası Truva'nın davası olmuştur. Helen geri verilirse, uğruna ölmeye değmeyecek bir yosma olduğu ortaya çıkacak" (1966: 77), bu da Truva'nın onurunu zedeleyecektir. Bu nedenle Hector, inanmadığı bir amaç uğruna, benimsediği Ortaçağ şövalyesi rolünü oynayarak, savaşmayı sürdürür. Helen de bu oyuna severek katılır. Savaş alanındaki bir karşılaşma sonrasında, Hector'un zırhının çıkartılmasına yardım ettiği sahnede Helen'in "fair lady" rolünü ne denli keyifle oynadığı görülür.

Ancak, Truva'da yedi yıldır sürmekte olan bu "şövalyecilik" ve "saray aşkı" oyununu gerçek sananlar da vardır. Bu savaş içinde büyümüş olan Troilus ve Cressida... Troilus kendine ağabeyi Paris gibi bir "fair lady" bulmuş, öteki ağabeyi Hector'dan da "şövalyecilik" oynamayı öğrenmiştir. Cressida ise "kadınlık simgesi" olarak tarihe geçen Helen'in "koketçe" tutumunu "ideal" olarak benimsemiştir. Truva'nın surlarından yıllardır her gün aşağı bakarak izlediği spor karşılaşması benzeri "savaş oyunu" Cressida'nın yalnız "koket" rolü oynamasını değil, bu rolü gerçek sanmasına da neden olur. Bu iki gencin arasını, kızın dayısı Pandarus bulur. Paris'le Helen'in yedi yıl boyunca kurumsallaştırdıkları "şehvet"i kadın erkek ilişkisindeki tek "değer" olarak gören ve insanları mutlu et-

menin tek yolunun cinsel birleşme olduğuna inanan Pandarus'un Troilus'la Cressida'yı buluşturduğu sahne (III, ii), Romeo ve Juliet'in ilk kez karşılaştıkları sahnenin karikatürü gibidir. Cressida'nın yapmacık çekingenliği karşısında, Troillus'un büyük sözler kullanarak ona sevgisini inandırmak için çabalaması, kendi yalanına inanmış bir toplumun (Truva'nın) yaşadığı yozluğun genç kuşakta görülen, acınası yansımasıdır. Hector'un "onur" duygusu nasıl içeriğinden soyutlanmışsa, Troilus ve Cressida'nın, muhabbet tellalı Pandarus'un tarafından pompalanan "aşk"ı da içeriğine uzak düşmüştür. Savaşın sıradan bir yiğitlik gösterisine, aşkın da şehvete indirildiği, içtenlikten yoksun bir ortamda herkes kendi inandığı yalanın kurbanı olacaktır.

Oyundaki sahnelerin yarısının yer aldığı Yunan karargahında da Truva'dakine benzer bir durum yaşanmaktadır. Yedi yıldır süren savaşma eylemi hiç bir sonuç vermediğinden, herkese bıkkınlık gelmiş, ordudaki hiyerarşi laçkalaşmış, kumandanlar arasında çekişmeler başlamıştır. Amacına artık inanılmadığı için hemen tüm savaşçıların içtenliğini yitirdiği bu yoz düzende de içeriğinden soyutlanmış roller oynanmaktadır. Politik Zeka'nın simgesi olan Ulysses ile Bilge kişiliğiyle ünlü yaşlı Nestor, anlamını yitirmiş bir savaşı rayına oturma adına kafalarını ve daha çok da çenelerini yormakta, ancak artık sağlam bir zemine oturmayan "büyük devlet adamı" nitelikleri yalnızca "hile" ve "dalavere" düzeyinde işlev görmektedir. Yunanlıların büyük kahramanı Achilles ise "büyük kahraman" rolünü savaş alanına hiç çıkmaksızın oynamakta, günlerini çadırında uzanıp arkadaşı Patrocles'le birlikte öteki komutanları alaya alarak geçirmektedir. Savaşmama gerekçesi ise Hector'un kızkadeşi Polyxena'ya aşık olmasıdır. Achilles Hector'la savaşmamaya söz verdiğini söylemektedir. Achilles'i örnek alan ikinci büyük kahraman Ajax da savaşmamakta ve kölesi Thersites'in öteki kumandanlar hakkında söylediği aşağılayıcı sözleri dinleyerek eğlenmektedir.

Her iki tarafın da özü boşalmış roller oynayarak sürdürdükleri savaşta kimi zaman, Yunanlıların savaş borusu çaldığında Truvalılardan hiç ses çıkmamakta, kimi zaman da Hector, "sevdiği kadının onurunu korumak isteyen varsa karşıma çıksın" gibi "şövalyeye" söylemlerle kendisine rakip aramaktadır. Truvalıların ve Yunanlıların zaman zaman birbirlerini ziyaret bile ettikleri bu garip ortamda savaş, tarafların gündelik bir alıştırma olarak sürdürdüğü, kesin bir sonuca ulaşmayan bir "şiddet gösterisi" olmaktan öteye

gitmemektedir. Truvalılar kadar Yunanlı kumandanlardan da nefret eden keskin dilli Thersites'e göre bu savaş şiddetle şehvetin elele gezdiği bir maskaralıktan başka bir şey değildir.

Oyunun ikinci bölümünde gelişen olaylar "savaş"ın da "aşk"ın da şakaya gelmeyeceğini gösterir. Cressida'yla onca zamandır özlemine çektiği aşk gecesini yaşamış olan Troilus, kimse görmeden bir an önce çekip gitme derindedir. Cressida'yla, Romeo ile Juliet'in, düğün gecelerinden sonraki ayrılık sahnesinde söylediklerine "gönderme yaparcasına" söyleşmeleri, Shakespeare'in "ölümsüz aşıkları" ile bu sahte "aşk" gecesinin kahramanları arasındaki zıtlığı ortaya koymaktadır. Romeo, Juliet'e olan aşkını en yakın arkadaşlarından bile gizler. Troilus'un "saray aşkı" kurallarına göre gizli tutmak istediği bu ilişkiyi ise en azından Paris ve Aeneas da bilmektedirler; üstelik, bildiklerini Cressida'yı Yunan karargahına götürmek için gelen Diomedes'ten bile gizlemezler. Dahası, kapatmasını geceye saklayıp kendisini erkekler dünyasının gündüzüne atmaya hazırlanan Troilus, Cressida'nın Yunan karargahına gönderileceğini öğrenince, babasının kararına bir an bile duraksamaksızın boyun eğer. "İdealist" aşk rolü ile "idealist" vatansever rolünü birlikte yürütmeye karardır anlaşılır. Aeneas'a "beni burada gördüğünü kimse bilmesin" diyerek, Cressida'ya gider ve ona durumu haber verir. "Koket"liği "kadın"lıkla özdeşleştiren Cressida erkekler dünyasının bir oyuncuğudur artık. Troilus'a ettiği bağımlık yeminine karşın, artık Yunan karargahının malı olduğunun bilincindedir. Benimsediği rolü oynamayı sürdürerek Diomedes'in kapatması olur.

Oyun hızla sonuna ulaşır. Patrocles'in öldürülmesine kızan Achilles Hector'la çarpışır. "Centilmen savaşçı" rolünü sonuna dek oynayan Hector, Achilles'i savunmasız bir anında yakaladığında öldürmez; buna karşılık, Hector, yeterince "spor" yaptığına karar verip zırhından soyduğu bir anda Achilles tarafından tuzağa düşürülür ve onun buyruğuyla Myrmidon'lar tarafından öldürülür. Oyun, benimsenen rollerle gerçekler arasındaki ayrımın bilincine varan Throuilus'un, ağabeyinin öcünü almak için soylu bir kararlılığa büründüğü, o sırada karşısına çıkan Pandarus'u lanetlediği noktada sona erer. Son söz, insanlara mutluluk vermek amacıyla yaptığı muhabbet tellallığının aşağılanmasından dolayı duyduğu üzüntüyü dile getiren ve taşıdığı frengi hastalığı nedeniyle yakında ölecek olan Pandarus'undur...

W.W. Lawrence'ın "çürümüş bir toplumda evrensel insan tutkularının felsefi bir çözümlemesi" (1969: 208) olarak gördüğü

Troilus ve Cressida, kimliklerini iğreti rollerle özdeşleştirmiş insanların gülünç dramı. Aynı insanlar, "destan" çağının gelenekleri bağlamında tutarlı bir kişilik sergiliyorlardı. Ortaçağ'ın "saray aşkı" anlayışı ise Helen-Paris, Troilus-Cressida ilişkisini doğal sayardı. Shakespeare'in bu tür aşk ilişkilerini ya da "zina" eyleminin neden olduğu bir savaşı "kahramanlık serüveni" olarak benimsemesi olanaksızdı. Bu nedenle, oyunda bir tek "masum" kişi bile yer almaz. Çünkü herkes, benimsediği "rol"le, şiddet ve şehvete indirgenmiş bozuk düzene hizmet etmektedir. Hector, inanmadığı bir davayı "önür"lü bir "şövalye" gibi savunmayı sürdürdüğü için tuzağa düşürülerek ölür. "Aşk" uğruna "kahraman" kimliğinden ödün veren Achilles sonunda "önursuzluk" batağına saplanır. Ulysses ve Nestor bu bozuk düzende "destan"daki kimliklerinin dışına çıkarak, aynı erdemleri savunmalarına karşın, hiç bir şey beceremeyen çok bilmüş "geveze"lere dönüşürler. Troilus "şehvet"i "sevgi" sanmış, Cressida ise "seven kadın" kimliğine yabancı kalmıştır. Bozuk düzenin "aşk" düzeyindeki "sözcüsü", "muhabbet tellalı" Pandarus, savaşın ve aşkın genel "yorumlayıcısı" da ağız bozuk soytarı Thersites'tir. "*Troilus ve Cressida*" hiç tartışmasız, Shakespeare'in en "teatral" oyunudur...

Shakespeare, "içtenlik"le "sahte"liğin yer değiştirdiği, değerlerin "öz"den yoksun "biçim"lere indirgendiği, ahlak ötesine geçmiş bir dünyayı sahnede dile getirme yolunda, "destan" ve "romans" türlerinin damgasını taşıyan iki öyküyü -kendi çağının tiyatrosunun beklentilerini aşarak- günümüzün duyarlığına taşımış, bir anlamda "uyumsuz" tiyatroya ışık yakmıştır.

Shakespeare, "çizgi dışı" bir anlayışla biçimlendirdiği *Troilus ve Cressida* ile sanki dört yüz yıl öncesinden, 20'nci yüzyılda yaşanan iki dünya savaşının neden olacağı "yıkım"ı haber vermektedir. Yıllar boyunca, "şiddet"i doğal bir yaşama biçimine dönüştüren, değerler düzenini alt üst eden, savaştan usanmış "kahraman"ların bir gecelik "savaş" aşklarıyla avunduğu, "sahte" rollerin gerçekmişcesine oynandığı, kurnazlık ve hile üstüne kurulmuş stratejilerle biçimden biçime sokulan bu iki serüvenden arta kalmış dünyamızda *Troilus ve Cressida* çağdaş bir iletiple çıkıyor karşımıza. Bu nedenle, Shakespeare'in yapıtında dile getirdiği duyarlığı geçmiş yüzyılların okur ve seyircisine oranla en çok biz paylaşıyoruz.

Alıntılar

Lawrence, William Witherle. *Shakespeare's Problem Plays*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books, 1969.

Kott, Jan. *Shakespeare Our Contemporary*. New York: Anchor Books, 1966.